

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK
173. SZ.

REMÉNYIK SÁNDOR

IRTA
KRISTÓF GYÖRGY

KOLOZSVÁR, 1944
AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

Különlenyomat
az *ERDÉLYI MÚZEUM*
1944. évi 1—2. füzetéből

REMÉNYIK SÁNDOR Erdély legnagyobb fiainak egyike...

Pedig pályájának jelentőségét, költészetének az értékét keresve — különös! — a messzi távolságokból szerényen vissza kell húzódunk a közvetlen közelbe s mérlegünk serpenyőjébe nagy, szemnek is imponáló súlyok helyett szinte csak atomokat vethetünk. Hisz első tekintetre s csak rövides rá gondolás után is nyilvánvaló, hogy Reményik életművében nincsenek kitapintható százados alkotások, álomnak is beillő messzi célok, a végtelenség határát suroló elgondolások. Reményik nem kereste és nem akarta feltalálni a magyarság vélt és feltételezett őshazáját, mint Kőrösi Csoma, hanem csak a magyar szent korona testéből kiszakított s Atlantiszba süllyedező Erdélynek elnémulásra ítélt harangjait kongatta. Költészetének eszméit és szótárát sem használhatja se az egyetemes nemzetközi tudomány, sem valamely világhatalom, hanem csak a kisebbségi sorsra lefokozott erdélyi magyarság önnön vigasztalására, pusztá létének megtartására. S nem szárnyalt elméje merészen az abszolútum elvont magas régióiba sem, hogy teremtsen, mint Bolyai János, büszkén a semmiből új, de csak kevesektől megjárható világot. Nem. Reményik alázatos, előre csuklott fővel, magába néző tekintettel, mindig csak közöttünk, Erdély földjén járt-kelt s itt épített, építgetett torz adottságokból, parányi relativitásokból szerény menedékhelyet dideregve fázó, de minden erdélyi magyarok, még az iskolába járó vagy onnan épen kivert s jövőtlenségbe taszított gyermekek számára is.

Erdély kicsi ege a Reményik egész világa, s az e kicsi égbolt alatt vergődő magyar élet az ő költészetének jóformán egyetlen tárgya. Egészen szabatosan: Reményik térben és időben az idegen uralom alá kényszerült Erdély költője. Életének és költészetének legszélesebb távlata Erdély trianoni határán lezárult, az annyiszor megkönnyezett és megátkozott biharpüspöki vámsorompónál véget ért. Vannak ugyan Budapesten, a Felvidéken, Pécsen, sőt az Adriai tenger partján írott versei is, de ezek is szinte kivétel nélkül mind a szülőföldre, Erdély felé, haza, Kolozsvárra mutatnak vissza. Köztudomású ugyanis, hogy Reményik Pécsre, a tengerhez, sőt legtöbbször Budapestre is — csak kényszerűségből, leginkább egészsége helyreállítását keresve és remélve távozott. Erdélyen túlra nem vágyott, messzibbre nem ment el. „Hálát adok, hogy Párizst sohse láttam“ — mondja maga. (A lelki szegénység dicsérete). „Aki messze vágyik, Csak hazáig ér el, Ha nem selyemszállal: Köt a rög kötéllel, Koporsó kötéllel . . .

Igy van ez jól pajtás, így van ez jól pajtás“ — üzeni a meghalt Ady Endrének is (Köt a rög). Sőt Erdély költészete is időben csak az összeomlással indul meg. Korábbi, a megszállás előtről való költeményeinek még nincs topografiája. Azok általában véve is még üresek, tárgy és cél nélkül szállongó buborékok, vágyak. Am vágyának, feszülő akaratának a kifejtéséhez még hiányzik az alkalom, a műveltető ok, a megfelelő közeg. Még csak keresi önmagát, hivatását. 1917-ben is még csak imádkozik pár évért, hogy aztán százak és ezrek álljanak mögötte, néma, kiknek ő legyen a tüzes nyelve, árvák, akikért ő emel szót és kart; hogy a szerte szálló sok-sok kúsza jajszót egy fájdalomba hordhassa össze; hogy aki őt látja, magát lássa benne. Ha ezt megkapja, akkor — úgy hiszi — elmondhatja: Nem éltem hiába (Imádság).

Nos az imperiumváltozás meghozta — ördögi hozomány! — a kívánt alkalmat és kimérte hozzá — oh minő sátáni bőkezűséggel! — az éveket is. Most egyszerre tartalma és célja lett költészetének: megtalálta önmagát, hivatását, így:

*Nem trubadurnak jöttem én ide
S nem küldtek rózsáligetek.
Az éj s a köd küldötte vagyok én,
A szakadékok üzennek egymásnak
Velem. És köt a kiellen parancs:
Magánosan az utak szélén álljak!*

*Hogy álljak, mint egy pusztai kereszt!
Hogy álljak, mint egy bús Memento Mori!
Hivatásom: az örök fájdalom
Ercbetűit ősránitba róni,*

*Hogy járjam a lét letarolt erdejét,
Es versenyt sívítsak a szabad széllel.
S egykor, ha minden dalom elapadt,
Hárfámat a sziklákon zúzzam széjjel.*

(Tőlem.)

Ime költészetének tere, ideje és célja.

S költészetének tartalmi jellemzése és értékelése végett is bátran fordulhatunk magához a költőhöz. Reményik t. i. legtudatosabb s mindig igaz szavú költőink egyike. Nála a szó hangzó teste és eszmei tartalma, fogalma teljesen fedi egymást. És tudott Reményik az értékek között különbséget is tenni. A maga költészetének méreteit is jól ismerte. Nemcsak tudta és ismerte, de sokszor és sokféleképen szemlél is tartott felette, jellemezte önmagát, minősítette életművét. Bármelyik önjellemzésére igent mondhatunk, mert mindig az igazat és igazán mondja. Önérzettel s ha egyáltalán volt boldogsága, boldogan tapasztalta, hogy költészete Erdélyben mindennapi kenyér, de az egész magyarság asztalán is ízes, keresett és kedvelt táplálék. Válogatott, költészete aranytrónszékébe nem ültetett Dózsa Györgyöket,

de magát nagynak, valami óriás-félének, lángésznek sehol és egyszersem, hanem mindig csak kicsi fénynek, mécsnek, pásztortűznek, magános csillagnak mondta, — nem nyegle álszerénységből, hanem mert önmagát is mindig sub specie aeterni ítélte meg s mert szentül vallotta, hogy a lélek nagyobb, több mint a költemény.

A tömérdek igaz és találó önjellemzés és magaértékelés között egyik legtalálóbbról és legszemléletesebb, szerintem a legtalálóbbról és leg-szemléletesebb, mert a legátfogóbb önkép az, amelyben Reményik magát kútásónak mondja, így:

*Egy kutat ástam önmagamba,
Titokzatos, komor kutat.
Sötét vize pár rokon árnyat
S pár testvér-csillagot mutat.
Főlé akkora ég borult csak,
Amekkora tükrébe fér.
Sok lelki nábob kincse nem kell
Cserébe szent szegénységemér'.*

*Testvér-csillagot, rokon árnyat
Vágyom ringatva tartani.
Nem kellenek új emberarcok,
Sem új világok partjai.
Elég nehéz tükrözni úgyis
Tisztán, mit az ég mutat,
S felásni Isten tudja hányadszor
A mindig beomló kutat.*

(A lelki szegénység dicsérete.)

Igen, mind szubjektíve, mind tárgyilag ez a Reményik személyiségének és életművének legtalálóbbról képe: kútásó, kútásás . . . Lelkének mindig beomló kútja a trianoni Erdély. S ő azt a kettős szizifusi hivatást vállalta és végezte, hogy egyrészt annak a kútnak vize, az omlások és bontások dacára is, tükrözze tisztán, amit az ég mutat s másrészt védje a további bomlástól és bontástól, táplálja és tartsa fenn az erdélyi magyar életet. S felismert és önként vállalt hivatását be is töltötte: tükrözte Erdélyt közvetlen és mégis új művészettel védte az erdélyi magyar életet apostoli elszántsággal és páratlan hálással.

Mindig beomló kút, kútásó, kútásás . . . Hát mi más Csaba királyfi vagy Tuhutum-Gyula óta az Erdély földjén végbemenő magyar élet, Erdély története, mint örökös kútásás, kiásása Erdély mindig és újra beomló kútjának? Kútásó volt, azzá kellett itt lennie mindenkinek a jobbágytól és a falusi mestertől meg paptól kezdve a nemesi osztály tagjain át és föl a gróf Mikó Imrékig, a gróf Kún Kocsárdokig. Itt állandóan vigyázni kellett, hogy Erdély kútja be ne omoljék, éltető vize el ne apadjon. Olyan szörnyű romlás azonban, mint a világháború után, még sohasem fenyegette Erdélyt. Azelőtt, régebben, akár keletről, akár nyugatról közeledett a veszély, az ellenség

legalább taktikából, legalább jelszavakban Erdélynek az addiginál jobb sorsot ígért. S éppen ezért jóhiszeműségből, vagy önző számításból az ellenségnek az ontásban és bontásban mindig akadt az erdélyi magyarság körében is kisebb vagy nagyobb pártja, vagy leglább is néhány, néha nagyon tekintélyes híve (Mihály vajda seregének egyrésze például székelyekből telt ki). A trianoni veszedelemnek és ellenségnek azonban nemcsak pártja, de egyetlen szál híve sem akadt az egész magyarság körében sem, mert ez az ellenség nyersen és nyíltan kimondta, — s pátrónusai, az entente hatalmak jóvá is hagyták — hogy célja a magyar Erdély megsemmisítése. Ennek a veszedelemnek már a szállongó hírére is rémület fogott el minden magyar lelket, meghök-kent tőle talán még a konok fejű Jászi Oszkár is és küzdött ellene — legalább tessék-lássék módon — még a vörös Kun Béla is. Az össze-omlás azonban megtörtént. Erdély magyarsága ott maradt az omladékok között, mindenéből kifosztva, tehetetlenül és százezrek folytonos repátriálása miatt számban is megapadva. És ott maradt teljesen reménytelenül. Mert hisz a csonka hazának magának is alig jártányi ereje maradt. A békeparancsok szépen hangzó ú. n. kisebbségi rendelkezéseiről pedig csakhamar kiderült, hogy az egész nem egyéb, mint ámitás. És a népszövetség kisebbségeket védő feladata és szerepe is abban merült ki, hogy igazat adott az elnyomóknak.

Nem maradt egyebünk, mint a lelünk, a műveltségünk. Ebbe kellett visszahúzódnunk. Nem volt más fegyverünk, mint a szellem, azt kellett derekasan forgatnunk, hogy el ne pusztuljunk. Ásni kellett az erdélyi kutat, mint még soha, amúgy Isten igazában. Irodalmunknak a történelemből jól ismert legállandóbb jellemvonása, nemzetséget védő és nemzetmegtartó hivatása és szerepe időszerűbbé vált, mint valaha. Csak az volt a kérdés: van-e, lesz-e egyáltalán valamiféle irodalmunk? Hisz itt maradt írónk megszámlálására elégnek bizonyult a félkezünk, az új határon át pedig a bécsi és prágai emigrált vörös irodalom termékein kívül rendszeresen semmiféle, rendszertelenül is csak közömbös tárgyú nyomtatvány, többnyire idegen művek fordítása jöhetett át hozzánk. Teremteni kellett hát irodalmat itthon. Erdélyben a semmiből. Hála az élni akaró erdélyi szellemnek: lett irodalmunk. És hála a többnyire ismeretlenségből előseregülő írónknak, a kiváló tehetségűeknek és a kisebb talentumúaknak egyaránt, ez az új, szinte márról holnapra kivirágzott erdélyi irodalom — az ide édesedett kommunista emigránsokat kivéve — vállalta és végezte irodalmunk történeti szent hivatását és szerepét: a tiszta szépre, a művészi törekedve is ébren tartotta, védte, sőt tovább fejlesztette nemzetiségünket, a magyar lélek töretlen egységét és acélos épségét. Kútásáshoz fogott, jobban mint valaha. Tükrözte és védte az omlások és bontások dacára is Erdélyt, az erdélyi magyarság életét, fennmaradását. Hogy ma legalább részben felszabadultunk, azt sok más tényező mellett nem kis részben irodalmunknak, írónknak köszönhetjük.

Legelső sorban és különösképen a legművészbib és leghatásosabb, legeredményesebb, mert legönzetlenebb kútásónak, REMÉNYIK SÁNDOR-nak, a trianoni Erdély költőapostolának.

Költészetében ott tükröződik Erdély egész földje a brassói Nagykőhavastól és Cenktetőtől a Királyhágóig, a váradi fehér barátok platános udvaráig (A premontreiek platánja, Éjjel a rendházban) és a fenyves Ünökötől és a borbereki kicsi templomtól le a szebeni havasokig vagy a gyászos emlékü aradi vérfalig. Legrésztetesebben és a központban természetesen a szülőváros, Kolozsvár. Ott áll rácsablakos szülőháza a Király- és Minorita-utca sarkán. Korán elkerült belőle, nincs róla emléke, mondanivalója. Annál többször emlegeti Szentlélek-utcai családi házukat, annak biedermejeres kényelmét és melegét. Atyja reális, egészen mai ember, nemcsak szálára, de a közéletben is áldozatos, harcos tekintély, míg édesanyja csak virágokat, mécesest ápol, imádkozik, szeret s úgy olvad fel övéinek életébe, legénykedő nagybátyja pedig vidám pipaszó mellett ringatózik az álmok bárányfelhői között. Innen járt iskolába, — könyvet, irkát, papírkatonát a Keresztessy-féle könyvkereskedésből vásárolva. A Főtér tágas, csodás panorámájában reggelenként az ő tekintete is el-el gyönyörködött a református kollégiumba tanárai, különösen a nagy nevelő, Imre Sándor színe elé menet, de a diákvilágban babonás hírű lábas (Jósika) ház előtt ő is, óvatosan s jó irányban haladt el, mert bár kitűnő tanuló, de csak jó védekezni, holmi apró iskolai balesettől. A kollégiumnak az öreg gót templomtól is határolt tágas udvarán ő is vidáman élvezte a diákevek játékos óráit nem is sejtve, hogy majd később éveken át itt fog gondterhes arccal áthaladni a tanépület pincehelyiségében működő nyomdába, hogy irányt és mértéket jelentő folyóiratának, a Pásztortűznek a szedését korrigálja s még inkább, hogy megállapítsa: mit s mennyit húzott ki megint a már kiszedett cikkekből az állam biztonsága felett örködő szemfüles cenzor. Látjuk költeményeiben Mátyás szobrát, a Szent Mihály-templom tornyát, a száz éves lutheránus templomot és a templomépítő lelkészét, Liedeman Mártont, odébb az Óvárban a ferencrendiek kolostorát és templomát tövében a parázson melegező vak koldusasszonnyal. A Szamos hídján túl a református kórház, — betegszobáiban szelíd diakonisszák s egy nagy orvos, Fülep Gyula s a legnagyobb orvos, Jézus, jár-ke s enyhíti ezerjófűvel a sebeket s fájdalmakat. Túl a vasúton a Brétfű, egyik kertjének zugában a reményevesztetten önként halálba menő Hevesy Imre professzor teteme. Ott van költeményeiben a Sétatér, padjait hol üres unalom üli meg, hol tarka-barka társaság; ott van az azóta elhordott sétatéri Csigadomb, a gyermeksereg szórakozó helye, s a már szintén lebontott Lövölde, a híres kolozsvári ifjúsági majálisok meghitt helye. Tovább a Fellegvár a puskaapor raktárral, aztán a Rákóczi- és Donát-út, ez utóbbin a tornyos Reményik-villa és nagy kertje gyermekhintával, búvóhelyekkel, sok gyümölccsel; mögötte fenn a tetőn a magánosan vigyázó szent, Dónát szobra, a Hója erdő, majd az egeresi villanypoznákon túl a Kányafői messzelátó, — Gyalu kék havasai ott néznek be a városba, (Benéz a havas), de Kalotaszeg és a Királyhágó már csak ködlik a távolból. Lent a kilátó lábánál megcsillan a költőtárs és jóbarát, Áprily Lajos nyári lakása: gyermek, virág, madár játszik ott a Múzsával. Előtte kanyarog csendesen a Szamos, mintha

vonakodnék folytatni útját, megduzzadt, egy helyt épen életveszélyes örvénnyé mélyül, de a gáthoz érve, félelmes zúgással tovább tajtézkzik. Megjárhatjuk aztán a költővel a virágillattól terhes Majális-utcát, kimehetünk a Házsongárd-tetőre s onnan tovább a margarétás Bükkbe. Vagy felkereshetjük a város nagy épületeit: a régieket történelmi patinájukért érdemes megnézni, az újabbakat, mert atyja építette. És elmehetünk végre — egyszer bizonynyal el is megyünk — oda, ahová ő olyan gyakran s áhitatos tisztelettel szeretett eljárni s ahol most is és örökre pihen, a halottak Kolozsvárjába, a Házsongárdi temetőbe. Nemcsak tükrözte, de védte is Reményik Erdély földjét, Kolozsvárt. Védte azzal, hogy sajátjának, az övének, a miénknek, a magyarság birtokának mondta, öntudatosította. Mert amiről sohse mondhatjuk el, hogy egyszer valaha is a miénk volt, csak azt veszítjük el.

Ma a művészet minden ága különös érdeklődéssel fordul az egyes tájakhoz, vidékekhez, még kisebb tájegységekhez, sőt egyes helységekhez is. Ez érdeklődés könnyen béka látó körbe zsugorodhat össze, ez a veszedelme. De ha tudja, hogy a legérdekesebb táj vagy vidék sem érték önmagában, hanem csak a művészet síkjára felemelve, akkor a legjobb nyomon jár, üdítő s új forrásból is meríthet. Példa rá Kalotaszeg, mely Kós Károly, de különösen jó példa az eddig irodalmilag teljesen ismeretlen s a köztudat szerint is épen nem költői szépségű Mezőség, mely Berde Mária, Makkai Sándor, Vass Albert és mások művein keresztül bevonult költészetünkbe, irodalmi színterré lett. Kolozsvár, akárcsak a Székelyföld már régóta s ma is állandó színtere számos regényünk és elbeszélésünk cselekvényének. Ellenben verses költészetünkben, főként pedig líránkban Kolozsvár igazában véve csak homályos körvonalakban csak névleg fordul elő. Reményik lírájából azonban az egész Erdély, de kivált az egész Kolozsvár és környéke akár le is térképezhető, pontosan lerajzolható. A törzsökös polgár önérzetével, mintha egy kicsit az övé is volna, járt-kelt Reményik szülővárosában s tartotta számon nevezetességeit s a földjét szerető magyar gazda szeretetével simogatta meg városa határán a búzakalászt. Mint az Alföldnek Petőfi, Kolozsvárnak Reményik a felfedezője, első lírikusa.

Mindez — a természet, Erdély földje, Kolozsvár utcái, házai — természetesen nem önmagáért tűnik elő költészetében, hanem mint jelentés vagy szimbólum, mint színtere és hordozója a kisebbségi pányvára fogott erdélyi magyar életnek. Ezt is tükrözi Reményik költészete híven a kába, őszirózsás forradalomtól és Tisza meggyilkolásától fogva el egészen a bécsi döntésig, Dél-Erdély ottmaradásáig. Tükrözte és védte is. Már a szállongó hírek is Végvári lelkében a Lear király tébolyító elkeseredését váltották ki s szenvedésében szenvedélyes védelemre fakad, hogy ne jöjjön új tavasz e földre, ha tőlünk elveszik. Ám a kőválygó hírek egyre kísértetesebb valóságként — mintha aludnék az Isten — lopakodtak elé s a szörnyű Leviathán, az idegen uralom, megjelenése felbollygatta, rémületbe kergette Erdélyt: megindult a menekülés, a kivándorlás, a repatriálás. Eredj, ha tudsz — védekezett sikoltozva Végvári, — én itt maradok, mint téli varjú a száraz jegenyén, örlő szű az idegen fában... Aztán jött a pünkösdi

királyok uralma, de szabad maradt a gondolat. Jött az eskümegtagadás — megáldja Isten, aki nemet mondott; mohón ítél az új hadbíró-ság, most is viszneki valakit, ő védelmül kalapot emel, hisz talán holnap őt kísérik. De mindent felírunk, ítélkeznek ott még egyszer magyar bíró s a bűnösnek nem lesz kegyelem. A zsarnokok falára nem három, csak egy szót ír fel keze, ezt: Bosszú. Ő olyan szántó-vetőnek áll be, aki a gyűlölet szent magvát hinti barázdába. Költészetének ezt a korszakát maga így jellemzi:

Valaha voltam riadó kiáltás.

Nem én szóltam és nem én kiáltottam:

Az ember s a magyar

Jajgatott bennem és kiáltozott,

Rázta, mint Sámson a templom-oszlopot,

A szelíd csillagokat riasztgatta:

Mit tündökölnék olyan bölcsen ott fenn,

Mikor mi itt lenn könny és vér vagyunk?!

Voltam valaha tragikus kiáltás.

(Valaha voltam.)

Aki csak pár szót válthatott az élő költővel, vagy csupán verseiből ismeri Reményik személyiségét, még az is megérzi azt a rendkívüli fájdalmat, mely az ő különben szelíd, nemes apostoli lelkületéből a romantika vész-sirályának eme szenvedélyes kitéréseit korbácsolta föl. Hiába, olyan idők voltak, amikor a hazugság szentté avattatott és kedvessé lett az Ursten előtt, s amikor Reményik, az apostol, Isten tiszta embere, a becsstelenségnek ezt az összimbolumát becsülettel hordozza s megvetné magát, ha lába csak egy lépést is letérne a hazugság titkos ösvényéről, mert ettől függ az anyja élete.

De már a Végvári versekben megmutatkozik az igazi Reményik, a lélek embere, a szellem apostola, Erdély örleke, aki egyrészt dacos, a mártíromságra is mindig kész elszántsággal szembe feszíti egész lényét minden omlásnak és bontásnak, másrészt a folytonos omlás között is a kijelentés biztosságával megmaradást, életet, új tavaszt, igazságot, tehát feltámadást hirdetett. Mi nem megyünk, magyarok maradunk, mert magyarul fog verni a szívünk. Csak bánkódjunk együtt, csak fogjuk meg egymás kezét, csak legyünk együtt ketten egy kicsike zugban magyarul beszélve egymással legalább, az a kis zug, az lesz a haza. Elvégeztetett volna? Nem. Most kezdődik újra. Minden magyar kapura az újrakezdés aranyjelszavát kell felírni (Elvégeztetett). Léleknek lélek a hazája s a magyar lélek kincses labirint. Egy sóhaj-tás csak egy lehelet, de sok sóhaj-tás egymásba fogózva átrepül óceá-nok felett s ha sajgó sebeinket összekapcsolja egy néma szörnyű aka-rat, akkor rabföldön, könnyörtelen ég alatt is a döntő ütközetben felül maradunk, győzünk. Az új multság új magyart kíván, kardos magyart, de álorcásat. Előre két lépés, meg vissza három — ahogy az alkudozva is félelmes úr, a hajlongva is töretlen gerincű Bethlen Gá-bor álorcázott. De Erdély épült az álarc alatt is. Ahogy lehetett, ahogy lehet... (Az álorcás magyar). Csak a lélekre kell ma nagyon vigyázni.

Ezért, a lélek fennmaradásáért sívítja: ne hagyjátok a templomot, az iskolát; ma ki-ki úgy beszéljen magyarul, mintha imádkozna, mert a nyelv ma szent hely, ki borát issza, élet-borát issza. Ezért **esemény** előtte egy félreeső kicsi magyar falu dalárdájának zászlószentelési ünnepe, egy györgyfalvi leánykonferencia, a diakonisszák és szociális nővérek halk szeretetmunkássága. Ezért kérdi fajtánk lelkét siratva az elpártolt liliomszálát:

*Liliomszál, liliomszál,
Idegenhez mért hajoltál?
Ha magod lesz: drága gyermek,
Nem tanul liliomnyelvet.
Vagy kis lelkét összetépik
Meghasonlik, míg megérik.
Két tűz között kevert vér
Kiomlik a csatatérre.*

(Elpártolt liliomszál.)

Világos, hogy ez a költészet, a Reményik költészete nem önmagáért való l'art pour l'art, nem játék a szavakkal és a kifejezés eszközeivel. Ennek következtében helytelen volna költeményeit csupán és egyszerűen mint műalkotásokat tenni a mérlegre. Az ő szavai orvos-szavak voltak, halk sebkötések, fehér pólya bús szívek felett, mert művészet, tudás mit ér, ha átívódik a kötésen a vér. Híd volt az ő költészete, min áthaladva a lelkek serege találkozott, viadukt, mely messzi partokat kötött össze, fáklyaként világolt a vermek előtt, kenyér volt az asztalon, mindennapi kenyér. Lélekre vigyázás, lélek megtartás az ő költészete. A mindig beomló kút kiásása. Védekezés. Betongyűrű a beomlás ellen.

Pedig bár kissé mindig pathosszal és szónoklat módjára, de mégis mindig milyen egyszerű és közvetlen formában nyilatkozott meg a Reményik költészetének nemzetvédő és megtartó ereje! Talán akadnak még az olvasók között is többen, akik jól emlékeznek, mint telt meg a szív bízó lelkesedéssel, megrendítő bizonyossággal, hogy lesz tavasz, van feltámadás akkor, amikor Reményik a református teológiai fakultás dísztermének hallgatósága előtt bemutatta, először olvasta fel Téli rózsátó című versét — kérdezve a költemény végén, hogy

*Hiszitek-e,
Hogy a szúrós, tövisteli bot
Egyszer még kivirágzik?*

*Hogy fog még teremni piros rózsát
Lakodalomra,
Lobogó rúdra,
Kopja hegyére,
Koporsó fölé?*

*Hisztek-e még a téli rózsátóban?
Hisztek-e bennem?*

Az igenlő hit olyan viharos, tüntető tapsban tört ki, hogy sokan belesápadtunk félve, hogy a költő az éjjelt már nem otthon, hanem az állambiztonsági rendőrség zárkájában fogja tölteni. Reményiknek elhittük, hogy a hegyi patakocska fölé tákolt palló az Erzsébet-híd a Dunán, hogy a havas leghatalmasabb, legerősebb fája a földön kúszva megkapaszkodó törpe fenyő: meglapul, de gyökerétől elszakítani, kicsavarni, semmiféle istenítéletes idő sem tudja.

Élet, igazság, új tavasz, feltámadás — az erdélyi magyar sokszor úgy érezte, hogy ezek a kozmikus valóságok és törvények csak szép szavak, rá nézve és az ő földjén nem érvényesek, számára nem léteznek. De ha Reményik írta, még inkább, ha felolvasó asztal elé kiállva maga élő szóval hirdette, — pedig mint a XVI. sz. hittérítői mindenütt kiállott és Erdélyszerte hirdette — hogy van igazság, lesz feltámadás, akkor egyszerre és mindnyájan fanatikus hívökké váltunk. Az ő hite a kösziklából is forrást fakasztott. Beteljesedett, mit a világháború előtt még csak kívánt: lépcső lett, min felhaladt valaki más, ekevas, mely mélyen a földbe szánt, szél, mely magot hord, kendő, mely könnyet töröl, enyhet adó csend, simogató kéz, pihentető álm, elringató délibáb, égis kiáltó sóhajlás, drót, min üzenet megy át, sok lélek alatt tutaj, végtelenbe síró hegedű. A szívébe, mint gyűjtőmedencébe, zuhogott egybe minden vér és könny s költészete, mint áldozati láng, szent füst az élet oltárkövén, mint mindent potló ezerjófű növény vigasztalt, szépséget vitt, örömet szerzett.

Valóban REMÉNYIK Erdélynek nemcsak legművésze, de legeredményesebb kútásója. Költészete rendkívüli hatást gyakorolt Erdélyszerte gyermekekre és a felnőtt társadalomra, a falusi magyarra és a legműveltebbekre egyaránt.

Rendkívüli hatásának titka azonban csak részben magyarázható meg tárgyilag, költeményeinek mint műalkotásoknak a méltatásával. Nem kétséges ugyan, hogy költészete önmagában is, mint pusztán művészi formaadás és teremtés, lírai költészetünket új színnel és maradandó értékkel gazdagította, tovább fejlesztette. De páratlan nemzetmegtartó erejét és hatását csak akkor értjük meg teljesen, ha tekintetbe vesszük a költő személyiségének kristálytisztá etikai kisugárzását, emberi és hazafiúi jellemét, önzetlen és hű Erdély-szeretétét.

Régi s meg-megújuló vita tárgya, hogy vajjon a közélet alakjainak, szereplőinek, köztük természetesen a költőnek is a magánélete, emberi jelleme hozzátartozik-e, beleszámítható-e, s ha igen, minő határig a közéleti munkásság felmérésebe és a pálya értékelésébe. A vita rendszerint akkor újul meg — sajnos, napjainkban felelte gyakran — s folyik sokszor heves szenvedélyességgel, ha valamely pálya közéleti és magánviszonyai között valami disszonancia, ellenmondás, szakadék van. Egy dolog bizonyos. S ez az, hogy többet ér, szebb és értékesebb az a pálya, amelyik efféle vitára okot sem ad, amelyikben ellenmondás, disszonancia nincs. Irodalmunknak nagy erkölcsi tőkéje és szép hagyománya, hogy kivált régebbi költőink között egészen kivételesen, csak elvétve akad egy-egy szálnalmas életű Liszti László. Ellenkezőleg, legkiválóbb költőink egyúttal az erkölcsi

jellemnek is remek példái, s mint ilyenek: nemzedékek, a nemzet nevelői, közművelődésünk drága olajos korsói. Említsem-e a Tinódi, Apáczai, Zrínyi, Faludi, Mikes, Virág Benedek, Vörösmarty, Petőfi, Arany és annyi más nagy költőnk nevét? Reményik ezek közé tartozik, ennek a névsornak folytatója. Mégis ahogy rá gondolok életének minden kis és nagy mozzanatára, egyéniségének egyrészt csodálatosan szemérmes és érzékenyen halk megrezdüléseire, másrészt magasfeszültségű hazafias dinamikájára és erkölcsiségének gránitkeménységére, egész testi és lelki alkatára, úgy találok — s hiszem, hogy ebben igazat ad nekem mindenki, aki őt közelebbről ismerte, igazat ad Erdély egész magyarsága — úgy találok, hogy REMÉNYIK jelleme, lénye legközelebb áll, legrokonabb KÖLCSEYÉVEL, azzal a KÖLCSEYÉVEL, kinek halálakor a legmagyarabb magyar, Wesselényi így sóhajtott föl: „Nem közénk való volt!”

Nem közénk való volt... Nem hivatkozom erre vonatkozólag sem családi tárgyú, sem szerelmi költészetére, — pedig, enemű költeményeinek meglőtt gyöngédségénél, eszményi tisztaságánál csak a valóság volt szebb, művészi és etikusabb. Az tudniillik, ahogy Reményik minden nap a családban élt és ahogy a szerelem fehér galambjának halk szárnya rebbenése benne a valóságban is ösztöniség felett álló imádatot, valósággal égi szerelmet váltott ki. Arra sem hivatkozom, hogy jó és hű barát volt, hogy a társadalmi és irodalmi közösség életében is maga volt a patyolat fehérség, mint amilyen a költeményeiben is gyakran emlegetett frissen esett hó. Isten előtt gyenge, vergődő bűnös; faragott képek előtt elforduló méltóság. Önérzetes hűség nélkül; álságot, salakot nem ismerő. Amilyen emelkedett és nemesen eszményi költészetének a világa, olyan volt ebben a világban ő maga is. Integer vitae scelerisque purus — a kifejezésnek mind klasszikai, mind keresztényen dogmatikai értelmében. Mint Kölcsey.

Mégis más az, amiért Reményik mindnyájunknál külön, egyenesen nem közénk való volt: az erdélyi sors önzetlen vállalása, percig se megszakadó, de folyton, egészen a megszakadásig fokozódó, martíromságra is elszánt folytatása és végzése. Páratlan szeretete, csodálatos hűsége nem az aranykorban fürdőző békés, boldog, hanem az elszakítottásra ítélt és kisebbséggé lefejezett, boldogtalan Erdélyhez, elválszthatatlan hozzátapadása nem a kincses, hanem a nincstelen Kolozsvárhoz.

Erdély-szeretet, hűség Kolozsvárához, ragaszkodás az ősi röghöz, az anyaföldhöz! — ezekben bizony, ismerjük el, rendre-rendre alaposan megfoggyatkoztunk. Hiszen a bécsi döntés előtt még az utolsó években is, igaz, csak egyenként, de azelőtt csapatosan, kezdetben még épen végeláthatatlan vonatokon százazrek repatriáltak, hagyták el Erdélyt a jobb megélhetés reményében vagy épen biztos tudatában. S ha az itt maradottak mind kezünket a szívünkre téve tudunk tenni töredelmes vallomást, akkor ma őszintén meggyónhatjuk, hogy senki, egyetlenegy nincs közöttünk, aki valamelyik nehéz órájában — és ilyen akadt bőven, évszámra az idegen uralom huszonkét éve alatt — nem foglalkozott a repatriálásnak legalább a gondolatával, Erdély

földjének az itthagyasával. Aki nem vágyott innen el — ki a csonka hazába. Csak épen valami *ha* tartott vissza mindnyájunkat. Egy kivétel azonban volt közöttünk: REMÉNYIK SÁNDOR. Hogy ő kivétel, hogy ő még titkos gondolatai között sem szegte meg az Erdély-hűséget, azt szent bizonyossággként tudtuk nemcsak a repatriálókát sirató elégiáinak megrendítő fájdalmából, az Erdély, ha tudsz-tanács megdöbbenő félelmességéből és a Jaj, nagyot kértél című költemény háttorzongató, szinte kísérteties tiltakozásából. De tudtuk száz közvetlenebb forrásból, az élet prózájából, Reményik mindennapi nyilatkozataiból és tetteiből. Tudtuk, hogy ha mindenki elmegy, vagy el is fog menni, ő akkor is itt, helytmarad, mint egyetlen, az utolsó erdélyi magyar. Ő, a Felvidékről idehonosodott — s ezt is jó ma el nem feledni — nem is „faj-magyar“ családból származó férfiú, aki vagyonát is könnyen átvihette volna s aki családjából is végre utolsónak s teljes egyedüliségében maradt. Ő Erdély hűbb, helytállóbb, gyökeresebb fiának bizonyult, mint bárki közöttünk. Nem volt, nincs Erdélynek egyetlen fia —, írója, költője még kevésbé, aki sorsát, hivatását Reményikhez hasonlóan, egész a megszállottságig összekötötte, azonosította volna Erdellyel, Erdély sorsával, történeti elrendeltetésével. Személyiségének, emberi jellemének, egész életfelfogásának ez a tudatos, önzetlen minden egyéni szempontot félretevő, önfeláldozó apostolisága érteti meg teljesen költészetének rendkívüli hatását. Azt, hogy hittünk, hittünk benne, hittük, hogy a téli rózsátó ki fog virágozni.

Annyira eggyé olvadt az idegen uralom alá jutott Erdellyel, hogy már 1922 elején elején felveti önmaga — említém, hogy mennyire tudatos költő volt — a kérdést, hogy vajjon mi marad meg költeményeiből, ha rajtuk az idő áthalad, lesz-e a maihoz hasonló közössége, mi lesz költészetével, ha majd kisímul a tó, ha megszűnik az idegen uralom (Mi marad meg?). És mikor a tó, legalább annak egy része kisímult, Észak-Erdély, mi és ő, felszabadultunk, ő akkor is azt írta:

*Ma nem tudok tömegekkel menni.
Törten nézem lengő zászlait —
Hiába a miénk.
Elvesztettem valahogy magamat...
Az éljenek különösek,
Idegenek —
Az is fáj, ami beteljesedett.*

(Nagy áron.)

Ugyanez a fájdalom Dél-Erdély miatt milliók, minden erdélyi magyar szívben ha néhány percre is, de felbúgott. De Reményik ekkor is másnak, különbnek bizonyult mindnyájunknál. Egyetlen kivételnek. Költeményeiben is, de barátai előtt előszóval állandóan, egyetlen akkor találkozásunk alkalmával előttem is az ő jól ismert komolyságával és eltökéltségével többször megismételve hangoztatta, hogy az ő hivatása itt, a felszabadult Erdélyben megszűnt, neki most nem itt, hanem odaát, Dél-Erdélyben van a helye, ott kellene lennie, át kell

mennie. Átment volna-é, ha napjaihoz még napok adtak volna, s ha igen, mi sors várt volna rá, erről okoskodni ép oly céltalan, mint arról, mi lett volna Petőfivel, ha életben marad. Valóság azonban, hogy ami nekünk csak futó sajtószagot okozott, őt állandóan senyvesztette. Mi kútásó szerszámainkat, mint akinek a szénája teljesen rendbe jött, szép nyugodtan letettük, a munkát félbehagytuk. Ő pedig akkor készült, mint Dugovics Titusz vagy a sírjából kiugró ősz Toldi, egy utolsó hősi lendülettel magát odadobni a félig megint beomlott erdélyi kútba. Önkínzó problémáját aztán megoldotta a halál, ahogy kívánta: a túlfeszült húr úgy szakadt széjjel.

Hát nem volt-e külön kútásó mindenikünkönél egész apostoli lélekkel? Hát közénk való volt? Ha egyetlen költeményt se ír, az ő Erdély-szeretete, hűsége a nincstelen Kolozsvárhoz és a kettészeléssel is megalázott Erdélyhez akkor is nemzeti kincsünk, az erdélyi magyar szellem égboltjának kivételes ragyogású csillaga volna úgy is, mint alkotó költő, úgy is mint életre-halálra elszánt hűséges hitvalló. Remek, annyira nem közénk való példányképe a kiteljesedett esztétikumnak és etikumnak, hogy egy igen népszerű és tekintélyes szerzetes-költőnk többször kifejezett véleménye szerint, ha Reményik katolikus, meg kellene indítani az eljárást boldoggá, szentté avatása iránt.

Am nemcsak a vallási érzésnek, hanem a nemzethűségnek, a hazaszeretetnek is vannak kánonjai. Ezeknek a mértéke alatt pedig REMÉNYIKET, a nemzeti lelket megvédő és a nemzeti lelket megtartó Erdély-hűség és Erdély-szeretet egészen kivételes költőjét és hitvalló apostolát már élteben a magyar szentek egyességébe iktatta a magyar közlélek hálája és tisztelete.

REMÉNYIK SÁNDOR az erdélyi szellem testetöltött eszményképe, Erdély legnagyobb fiainak egyike.

Erdélyi Tudományos Füzetek

Megindította György Lajos

Szerkeszti Szabó T. Attila

Az EME kiadásán

12. György Lajos: Két dialógus régi magyar irodalmunkban (1 hasonmásos) 2.-	102. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1937. év 2.-
14. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1926. év 1.50	103. Szabó T. Attila: Bábonys története és települése (68 képpel) 4.-
17. György Lajos: Egy általános Pannónia-szarmazék irodalmunkban 1.50	105. György Lajos: Az „Erdélyi Múzeum” története (1874–1937) 2.-
20. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum-Egylet XVI–XIX. századi kéziratok énekeskönyvei 1.50	106. Fehér Béla: Nagykovács helynevei 1.-
22. György Lajos: A francia hellénizmus hulláma az erdélyi magyar szellemi életben 1.50	112. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1938. év 2.-
23. Kántor Lajos: Az Erdélyi Múzeum-Egylet problémái 1.50	114. Szabó T. Attila: A katonaszegedi nagybirtokok jobbágyágának szolgáltatása és adózása (1640–1690) 2.-
26. Papp Ferenc: Gyula Pál id. Bóthlen János gr. körében 1.50	115. Nagy Géza: Geleji Katona István személyisége levelei alapján 1.20
28. Biró Vencel: Páspokjelölés az erdélyi római kath. egyházmegegyében 1.50	116. Kántor Lajos: Párhuzam az Erdélyi Múzeum-Egylet és az Astra utazó alkutársaság és korai működésében 1.50
31. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1929. év 1.50	118. Imre Lajos: A kézművelődés mint társadalmi feladat 1.-
33. Balogh László: Jókai „Törökvilág” Magyarországon? c. regénye 1.50	119. Balogh Artúr: A Nemzetek Szövetsége husz évi működésének mérlege 1.20
36. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum-Vadadi Hegedűs-köléxe 1.50	120. György Lajos: A magyar nábob 1.50
37. Kántor Lajos: Hidvégi gróf Mikó Imre szövege 1866-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum-Egylet megalkotása érdekében 1.50	121. K. Sebestyén József: A Csik-hegyi Brassóva vár temploma (11 képpel) 1.50
42. Kristóf György: Baró Eötvös József utazásai Erdélyben 2.50	122. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1939. év 2.-
46. Varga Béla: Az individualitás kérdése 2.50	123. Szabó T. Attila: Újabb adatok és pontok kéziratok énekeskönyvek és verses kéziratok könyvtárához 1.50
48. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1931. év 1.50	124. Ady László: Magyarokpus helynevei (1 térképpel) 2.-
51. György Lajos: Magyar anekdoták Naszreddin-kapcsolatai 1.50	125. Nyárády E. Gyula: Kolozsvár környekének városvilága (12 képpel és térképpel) 2.50
53. Veress Endre: Gróf Kemény József (1795–1856) (12 képpel) 1.-	126. K. Sebestyén József: Régi székely nép-erődmény emlékeink (20 képpel) 1.50
57. Tavaszgy Sándor: A lét és valóság 2.-	127. Biró Vencel: Gr. Bathány Ignác (1741–1798) (1 képpel) 1.-
58. Szabó T. Attila: Adatok Nagyenyed XVI–XX. századi helyneveinek ismeretéhez (1 térképpel) 2.-	129. Ferenczi István: Régészeti megfigyelések a fimes daciumi északnyugati szakaszon (12 képpel) 4.-
60. Veress Endre: A történetíró Báthory István király (1 képpel) 2.50	130. Hercepi János: A déli református iskola XVII. és XVIII. századi igazgatói és tanítói 2.50
63. Biró József: A kolozsvári Bánffy palota és tervező melete, Johann Bernhard Blummann (1 képpel) 2.-	132. Tóth Zoltán: Iorga Miklós és a székelyek román származásának tana 2.-
64. János Elemér: Az irodalomtörténet legújabb állásai 1.50	133. Jakó Zsigmond: Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának múltja és feladatai 2.-
70. Juhász Kálmán: Műveltségi állapotok a Temesközben a török világban 1.20	136. Balogh Ödön: Néprajzi jegyzetek a csángói magyarokról 2.50
79. Valentiny Antal: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1934. év 2.-	138. Imre Barna: Mezőbánd helynevei 3.-
81. György Lajos: Anyanyelvünk védelme 1.20	139. Mikó Imre: A törvényhozói összeférhetetlenség 2.-
82. Grandpierre Edit: A kolozsvári Szent Mihály templom története (13 képpel) 2.50	141. Entz Géza: A déli református templom (24 képpel) 2.50
88. Hass Károly: A mi regényirodalmunk 2.-	142. Tolnai Gábor: Gróf Lázár János, a Voltaire-fordító 1.-
89. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1935. év 1.20	143. Hercepi János: Könyvtári tanulmányok (2 képpel) 5.-
90. Monoki István: Romániában az 1935. évben megjelent román magyar és magyar időszakos sajtótermékek címjegyzéke 2.-	144. Nagy Géza: Társadalmi ellentétek a régi erdélyi református egyházban 1.50
92. János Elemér: Nyelv és társadalom 1.50	147. Szabó T. Attila: Dés települése és lakossága 2.-
95. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1936. év 2.-	149. Németh Gyula: Kőrösi Csoma Sándor helyi oklata és fejlődése (1 képpel) 2.50
96. Kántor Lajos: Geleji Katona István emlékei (9 képpel) 2.-	150. Entz Géza: Székely-Doboka középkori emlékei (9 képpel) 2.-
98. Lukács István: A román zene fejlődéstörténete (1 képpel) 2.-	154. Vitéz Zsigmond: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1940-ben és 1941-ben 1.50
100. György Lajos: Dr. Révay Arpad életrajzi adatai és tudományos munkássága (1 képpel) 1.20	156. Gázdá Ferenc: Gr. Kemény József és Mike Sándor levelezése 2.50
101. Szabó T. Attila: Dés helynevei (2 térképpel) 1.-	157. Maklár László: Az erdélyi románok a középkori magyar oklevelekben 2.-

158. Vita Zsigmond: A Bethlen kollégiumi színjátszás a XVII. és XVIII. században — — — — — 1.50	170. Vita Zsigmond: A nagyenyedi Bethlen-kollégium ifjúságának irodalmi törekvései a reform-korszak kezdetén — — — — — 2.50
159. Palotay Gertrud—Szabó T. Attila: Mezőségi magyar himnuszok (137 képpel) — — — — — 12.—	171. Mikecs László: A moldvai katolikusok 1646—7. évi összeírása (6 térképvázlattal) — — — — — 12.—
160. Mikó Imre: A magyar államnyelv kérdése a magyar országgyűlés előtt — — — — — 2.50	172. Jakab Antal: Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája a XVII. században — — — — — 2.50
161. Borbély Andor: Erdélyi városok képeskönyve (22 képpel) — — — — — 8.—	173. Kristóf György: Reményik Sándor — — — — — 2.—
162. Entz Géza: A középkori székely művészet kérdései (16 képpel) — — — — — 3.—	174. Makkai Ernő: Sipos Pál és Kazinczy Ferenc — — — — — 3.—
163. Cs. Bogáts Dénes: Háromszéki oklevélszövegyezék — — — — — 12.—	175. Mérl István: Középkori temetőink feltárásmodjáról (8 képpel) — — — — — 4.—
165. Ferenéz István: Csíkkarcsfalvi régiségek 1.50	176. Nagy Jenő: Család-, gúny- és ragadványnevek a kalotaszegi Magyarvalkón — — — — — 2.—
166. Herczei János: Scholabeli állapotok Apáczai Kolozsvárra jövétele előtt (4 képpel) — — — — — 2.50	177. Zsákó Gyula: Egy XVIII. századi torockói napló (2 képpel) — — — — — 2.50
167. László Gyula: Erdély településköztörténetének vázlata Szent István koráig (4 színes térképvázlattal) — — — — — 3.—	178. Vita Zsigmond: Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1942-ben — — — — — 2.—
168. Nagy Jenő: Lakodalom a kalotaszegi Magyarvalkón — — — — — 2.—	179. Palotay Gertrud: A szolnokdombokai Szék magyar himnuszai (71 képpel) — — — — — 12.—
169. Mozsolics Amália: A magyarországi bronzkor kronológiájáról — — — — — 4.—	180. Márlon Gyula: Ördöngösfüzes helynevei (1 térképvázlattal) — — — — — 3.50

Megrendelhetők a kiadóhivatalban: Kolozsvár, Király-utca 14.

A felsorolásból kihagyott számok elfogytak.